

Exploatarea corpusului de limbă franceză pentru redactarea dicționarului bilingv român-francez de termeni religioși ortodocși

Felicia DUMAS

*Nous nous proposons de présenter quelques stratégies d'exploitation du corpus de sources religieuses (écrites et orales) de langue française utilisées dans le but d'établir les équivalences de plusieurs termes et expressions roumaines à contenu confessionnel orthodoxe, tels **harți, bogdaproste, colivă, dezlegare la pește, denie, priveghere, trezvie, vămile văzduhului**, mentionnés dans le dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes, que nous avons rédigé dans le cadre d'un projet de recherche financé par le CNCSIS de Roumanie et publié l'année dernière chez Doxologia, la Maison d'éditions de la Métropole de Moldavie et de Bucovine.*

În vederea elaborării și redactării unui dicționar bilingv român-francez de termeni religioși ortodocși¹ -primul din cultura lexicografică românească-, o etapă de reflecție importantă a reprezentat-o constituirea corpusului de literatură specializată de lucru și mai ales, exploatarea acestuia în vederea stabilirii echivalențelor lexicale între cele două limbi. Am precizat și argumentat în altă parte faptul că individualizarea confesională a Ortodoxiei din Franța s-a făcut în limba franceză la nivelul unei terminologii specializate, religioasă ortodoxă, la fel de precisă din punctul de vedere al denumirilor sale ca oricare alta. Spre deosebire de celelalte terminologii, a căror caracteristică principală este dominantă referențială tehnică, terminologia religioasă ortodoxă din limba franceză este una culturală, de tip confesional, creștin². Pentru redactarea dicționarului, am urmărit o reprezentativitate cvasi-exhaustivă a acesteia la nivelul unui corpus pe care l-am dorit cât mai bogat și mai divers ilustrat din punctul de vedere al tipologiei surselor, de limbă franceză, de confesiune ortodoxă și de jurisdicții diferite. Principala caracteristică a Ortodoxiei de expresie franceză este coexistența mai multor jurisdicții canonice într-un singur teritoriu (al Hexagonului), datorată specificității

¹ Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, Iași, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, 2010.

² Felicia Dumas, «La rédaction d'un dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes: quelques aspects d'un projet de recherche», in *Probleme actuale de lingvistică, glotodidactică și știință literară*, vol. IV, Chișinău, CEP USM, 2010, p.216-227.

sale, de confesiune creștină adusă în Franța și înrădăcinată aici de mai multe valuri de emigranți: ruși (după revoluția bolșevică), greci din Asia Mică (după 1922), români, ucraineni, sârbi (după căderea comunismului în Europa de Est)³. Practicată de primele generații în limbile materne respective - situație care continuă și în prezent în diverse parohii și mănăstiri din Franța -, Ortodoxia a atras și numeroși francezi, ceea ce a determinat o traducere a cărților de cult și a textelor sale liturgice în limba franceză⁴. Există mai multe astfel de traduceri, în special pentru textele semnificative precum cel al liturghiei euharistice, spre exemplu, realizate (în general) de traducători francezi de jurisdicții diferite. Pentru configurarea și exploatarea corpusului de limbă franceză, am urmărit și avut în vedere reprezentativitatea normativă largă a termenilor religioși ortodocși (mai ales a împrumuturilor din diferitele limbi tradițional ortodoxe, în special din greacă) la nivelul diferitelor feluri de surse ortodoxe, indiferent de jurisdicție.

Prin urmare, corpusul de literatură religioasă de limbă franceză, cu specific confesional creștin ortodox care a stat la baza elaborării dicționarului a fost alcătuit din aproximativ cincisprezece tipuri de surse, scrise și înregistrate. Din prima mare categorie (de surse scrise) fac parte texte liturgice propriu-zise, cărți bisericești (Liturghiere, Acatistiere, Arhieraticonul, Ceaslovul, Triodul, Panihida etc.), lucrări de cateheză și de spiritualitate, de teologie (redactate în limba franceză de teologi francezi sau traduse din greacă, rusă, engleză), mici glosare ortodoxe (amplasate în general la sfârșitul unor traduceri de lucrări de spiritualitate, cu scopul inițierii cititorului în terminologia ortodoxă din limba franceză), calendare liturgice, reviste, foi parohiale. Pe lângă numele comune (bogat reprezentate în aproximativ 900 de intrări lexicografice), am inclus în dicționar și o serie de nume proprii cu specificitate creștin-ortodoxă. Un statut aparte îl au, printre acestea, numele de sfinți menționați în calendarul ortodox și în sinaxare, pe care le-am redat la sfârșitul dicționarului. Pentru menționarea echivalențelor acestora din limba franceză, am consultat mai multe calendare liturgice folosite în diferite parohii și mănăstiri ortodoxe din Franța⁵, de jurisdicții diferite, pentru reținerea numelor proprii unanim folosite pentru sfinții respectivi în limba franceză. În privința revistelor, am acordat o importanță deosebită buletinului de informare al Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale cu sediul la Paris (Limours) - *Feuillet Saint*

³ Felicia Dumas, *L'Orthodoxie en langue française – perspectives linguistiques et spirituelles*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2009.

⁴ Prima parohie de limbă franceză a fost înființată în 1927 la Paris, fiindu-i încredințată părintelui Lev Gillet. «Începând cu anii 1970, noi parohii francofone au fost create nu numai la Paris, ci pe întreg teritoriul Franței. Astăzi ele sînt majoritare, răspunzând nevoilor pastorale ale credincioșilor francezi, dar și ale copiilor și nepoților de emigranți care sînt din ce în ce mai profund integrați în societatea franceză»: *Annuaire de l'Eglise Orthodoxe de France 2010/2011*, Monastère de Cantauque 2010, p. 8.

⁵ Felicia Dumas, *L'Orthodoxie en langue française – perspectives linguistiques et spirituelles*, Iași, Casa editorială Demiurg, 2009.

*Jean Cassien*⁶ -, redactat la începuturile apariției sale în variantă bilingvă și apoi exclusiv în franceză, pînă la înlocuirea sa în 2008 cu revista *Apostolia*. Ne-a interesat să vedem în ce mod au fost traduși în această publicație, de către români cu statut de autorități normative (teologi, clerici foarte buni cunoscători de limbă franceză, sau francezi foarte buni cunoscători de limbă română), o serie de termeni care țin de practica liturgică a Ortodoxiei, în direcția integrării lor în terminologia ortodoxă individualizată în acest spațiu cultural și lingvistic.

O subcategorie aparte a surselor religioase scrise au reprezentat-o resursele electronice, site-urile internet cu specific confesional ortodox, redactate în franceză, în mare parte site-uri de prezentare a parohiilor și mănăstirilor ortodoxe, a slujbelor și istoricului înființării acestora și în primul rînd a celui mai important site ortodox francez de informare teologică, spirituală și cultural-misionară: *orthodoxie.com*.

Din a doua mare categorie de surse - înregistrate -, au făcut parte o serie de înregistrări audio ale mai multor conferințe, predici, cuvinte de învățătură și interviuri realizate cu personalități ortodoxe din Franța, episcopi, părintele stareț al unei mănăstiri de călugări, maica stareță a unei mănăstiri de călugărițe, credincioși, monahi și monahii trăitori ai Ortodoxiei exprimate în limba franceză. Acestea au urmărit aspecte terminologice neconsemnate de literatura religioasă scrisă, lămurite în mare măsură prin metoda anchetelor lexicale de teren. Cîmpurile noționale cele mai reprezentate aici au fost cele care desemnează o serie de apelative și formule de adresare, obiecte bisericești și aspecte ale practicii obișnuite a Ortodoxiei de către credincioșii români, cu specificitate cultural-tradițională românească.

După cum se poate constata, alcătuirea corpusului a urmărit reprezentativitatea diversității discursive și jurisdicționale (la nivelul confesiunii ortodoxe), precum și a integralității surselor menționate, ceea ce a presupus o adevărată reflecție în acest sens, premergătoare constituirii sale.

Această reflecție a continuat și la nivelul exploatării corpusului în vederea stabilirii echivalențelor lexicale și a redactării propriu-zise a dicționarului bilingv, care s-a făcut în funcție de trei strategii principale:

1. cercetarea sa exhaustivă în vederea identificării termenilor ortodocși din limba franceză (urmată de stabilirea echivalențelor cu termenii din română);
2. intuirea tipului de sursă în care s-ar fi putut găsi echivalențele din limba franceză ale unor termeni „foarte” specializați din română, pentru studierea funcționării normelor lexicale;
3. acolo unde nu am găsit echivalențe, apelul la anchetele lexicale de teren, realizate cu subiecți de notorietate teologică și spirituală (ierarhi, părinți duhovnici, preoți, monahi sau monahii).

⁶ Fost buletin săptămînal al Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale, care conținea informații referitoare la viața liturgică a parohiilor și mănăstirilor din Franța depinzînd canonic de aceasta, *le Feuillet* a fost înlocuit din 2008 cu revista *Apostolia*, care apare lunar, în versiune bilingvă, franceză și română.

Să vedem pe rând, aceste trei strategii de exploatare a corpusului, ilustrate la nivelul redactării mai multor intrări lexicale, selectate din câteva domenii semantico-referențiale cum ar fi viața obișnuită a credinciosului practicant, practica liturgică a acestuia, concepte din viața spirituală și ascetică.

Interjecția *bogdaproste* face parte din prima categorie de termeni, din viața obișnuită a credinciosului. Negăsindu-i echivalentul în franceză consemnat în niciuna dintre sursele scrise ale corpusului de limbă franceză, am făcut apel la metoda anchetelor lexicale de teren, pentru a obține o posibilă aproximare a sa, propusă de unul dintre informatori, episcop ortodox de origine franceză:

Bogdaproste interj. Cuvînt cu care se mulțumește pentru ceva primit de pomană și care înseamnă „Dumnezeu să(-ți) ierte păcatele”; nu există în limba franceză niciun echivalent, în primul rând datorită nedezvoltării practicilor ritualice ale datului de pomană pentru sufletele celor adormiți. Am putea aproxima printr-o formulă de mulțumire care să conțină numele lui Dumnezeu, ca spre exemplu: **Dieu soit loué!** *Bogdaproste n'a pas d'équivalent, me semble-t-il. Peut-être, „Dieu soit loué”*. CED⁷.

Pentru găsirea echivalentului românescului *colivă*, ne-am orientat spre lucrări de cateheză și reviste parohiale care să facă referire la slujbele de pomenire a morților, adică să conțină macro-contexte posibile de utilizare a termenului. L-am găsit consemnat în mai multe dintre ele și am ales, spre exemplificare, două contexte, unul extras din buletinul de informare al Mitropoliei Ortodoxe Române a Europei Occidentale și Meridionale (FSJC) și celălalt, dintr-o lucrare de cateheză, tocmai pentru a-i sublinia statutul de normă lexicală:

colivă f. Grîu fiert amestecat cu zahăr și cu nuci pisate, împărțit la înmormîntări și parastase ca pomană pentru cei adormiți : **colybes** (f. pl.). *Comme pour tous les offices des défunts, les paroissiens qui le souhaitent peuvent apporter au cimetière militaire des colybes, du vin et d'autres offrandes, qu'on partagera à la fin, après la bénédiction*. FSJC. *Recette des colybes : cuis du blé après l'avoir fait tremper puis mélange-le à du miel et des amandes pilées. Décore le plat par une croix faite en amande ou en fruits confits*. VJP⁸.

Sintagmele *dezlegare la pește* și *dezlegare de păcate* au fost integrate intrării lexicale *dezlegare*. Pentru identificarea echivalențelor lexicale din limba franceză a trebuit să intuim tipul de sursă în care le-am fi putut găsi și anume calendarele liturgice –în primul caz- și, respectiv, lucrări bisericești sau teologice, în al doilea:

dezlegare f. 1. Pogorâmînt, permisiune din partea Bisericii pentru nerespectarea unor reguli îndeobște referitoare la post: **autorisation** (f.). *On pourrait appeler le fait que le poisson est autorisé autorisation, permission ou bénédiction de manger du poisson. Mais, on dit plutôt que le poisson est permis, ou autorisé*. CED. || sin. **dispense** (f.). *La dispense de jeûner peut être accordée aux enfants et aux personnes âgées*. CED. || ~ **la pește** (s.n.). Permisuniunea de a consuma pește în

⁷ Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, Iași, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, 2010, p. 77.

⁸ *Ibidem*, p. 93.

anumite zile din posturi, însemnate în calendar: **le poisson est autorisé (permis)**. *Le poisson, l'huile et le vin sont autorisés aux fêtes suivantes, quand elles tombent un mercredi ou un vendredi: 7 janvier (Saint Précurseur); 25 mars (Annonciation)...* CMSA. *Du 15 novembre à Noël, on s'abstient tous les jours de viande, de lait, de fromage, de beurre et d'oeufs... Les samedis et dimanches, deux repas. L'huile, le vin et le poisson sont permis (le poisson est supprimé à partir du 12 décembre)*. CMSA. || sin. **bénédictio-poisson** (f.). *Lundi 21 novembre, Entrée de la Mère de Dieu au temple; bénédiction-poisson*. FSJC. || sin. **dispense de poisson** (s.n.). *La dispense de poisson signifie qu'il est permis de manger du poisson; de même pour l'huile*. FJMD. || ~ **a de păcate** (s.n.). Iertarea păcatelor acordată de către preot credinciosului care se spovedește, în numele lui Hristos: **absolution** (f.). *Lorsqu'au terme d'une confession le prêtre donne l'absolution, c'est-à-dire le pardon (la rémission des péchés confessés), il pose son étole sur la tête du fidèle agenouillé*. VTO. || **dezlegări** (f.pl.). 1. Rugăciuni citite de preot cu diferite ocazii, pentru dezlegarea de jurăminte, de blesteme, a femeii la 40 de zile de la naștere: **prières** (f.pl.). *Prières pour ceux qui font la paix après une querelle, du Grand Euchologe et Arkhiératikon*. GEA. 2. Rugăciuni pentru dezlegare de demoni, pentru cei îndrăciți: **exorcismes** (m.pl.). *Exorcismes de saint Basile le Grand, exorcismes de saint Jean Chrysostome, du Grand Euchologe et Arkhiératikon*. GEA⁹.

Aceeași strategie de exploatare a corpusului a stat și la baza stabilirii echivalentului lexical al termenului *harți*. Am intuit că tipul de sursă unde am fi putut să-l identificăm ar fi fost calendarele liturgice. Am consultat cât mai multe calendare redactate în limba franceză, în versiune atât scrisă și imprimată, cât și în variantă electronică și am ales să menționăm toate expresiile echivalente găsite, care au valoare de sinonime:

harți m.pl. Denumire populară a zilelor de miercuri și vineri în care postul este suspendat, permisiune din partea Bisericii de a nu ține post în zilele respective: **sans jeûne** (loc. n.). *Vendredi 31 décembre, sans jeûne*. CEO. || sin. **toute abstinence est supprimée**. *Pendant la semaine qui suit le dimanche du pharisien et du publicain, toute abstinence est supprimée. Tous les jours de la semaine de la Tyrophagie, abstinence de viande seulement*. CMSA. || sin. **pas de jeûne** (loc. n.). *Vendredi 31 décembre, pas de jeûne*. OIOI¹⁰.

Să vedem acum și câțiva termeni care se referă la practica liturgică a credincioșilor. Ei denumesc slujbe specifice ale Ortodoxiei, pentru ale căror echivalențe lexicale din limba franceză am urmărit și exploatat mai cu seamă lucrări de liturgică, sau de spiritualitate în general. În unele cazuri însă, a trebuit fie să intuim tipul de sursă care le-ar fi putut conține, fie să apelăm la anchetele lexicale de teren (al căror rezultat este notat cu sigla CED). Spre exemplu, pentru stabilirea corespondentului lexical al substantivului *denie*, am intuit ca tip de sursă de literatură religioasă care l-ar fi putut include site-urile internet ale parohiilor

⁹ Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, p.106.

¹⁰ *Ibidem*, p. 135.

ortodoxe francofone, unde este precizat programul liturgic al acestora. Prin urmare, am propus spre exemplificare un context bilingv, explicit, franco-român:

denie f. Slujbă de utrenie cu rînduală specială, săvîrșită în postul Paștelui, în joia și în vinerea mare, spre exemplu: **Matines** (f.pl.). *Paroisse orthodoxe roumaine Tous Saints Grenoble : programme liturgique : Mercredi saint (Miercurea mare) 19 :30 Matines et confessions (Denie și spovedanie)*. OIOI¹¹.

Pentru slujba privegherii, contextul de exemplificare a utilizării cu valoare normativă a echivalentului găsit în limba franceză după compulsarea corpusului de literatură liturgică a fost extras dintr-o lucrare de teologie liturgică. Există însă în franceză doi termeni diferiți pentru denumirea acestei slujbe, în funcție de structura ei liturgică. Privegherea de toată noaptea este unită cu liturghia euharistică și se slujește mai ales în mănăstiri ; în limba franceză ea este denumită *agrypnie*, termen ce reprezintă un împrumut din greacă. Pentru sublinierea caracterului normativ de utilizare a acestui echivalent lexical, am propus două contexte de exemplificare, unul extras dintr-un text de prezentare a programului liturgic al unei mănăstiri cu tipic athonit (mănăstirea Acoperămîntul Maicii Domnului de la Solan) și unul dintr-un text de literatură spirituală (*Flori din Grădina Maicii Domnului a părintelui Paisie Aghioritul, în versiune franceză*):

priveghere f. Slujbă bisericească de noapte, care se săvîrșește în mănăstiri și, mai rar, în unele biserici, în ajunul unei sărbători, care cuprinde vecernia și utrenia: **vigile** (f.). *Tout l'office de la vigile est en effet comme un raccourci de l'histoire sacrée, avec la création du monde, la chute, l'attente messianique et la manifestation de Jésus culminant dans l'Eucharistie... Cet office se compose fondamentalement des Vêpres et des Matines*. VL. || ~ **de toată noaptea**. Priveghere care durează toată noaptea și care se slujește în mănăstiri și mai ales în mănăstirile athonite, în ajunul marilor sărbători: **agrypnie** (f.). *Au monastère, c'est l'agrypnie de l'Exaltation de la Croix*. LAM. *Ce père ne s'asseyait jamais dans sa stalle, même pendant les agrypnies, mais se tenait toujours debout et disait la prière de Jésus*. FJMD¹².

Practica ducerii pomelnicului cu numele credincioșilor la altar nu am găsit-o consemnată în sursele scrise sau înregistrate de literatură teologică, liturgică, catehetică sau spirituală (care menționează echivalentul lexical al termenului *pomelnic*) din corpusul nostru. De aceea, a trebuit să apelăm la anchetele lexicale care ne-au permis identificarea și menționarea în dicționar a corespondentului lexical al sintagmei verbale *a da un pomelnic* (foarte folosită în limba română, în contextul practicii liturgice):

pomelnic n. Listă cu numele celor vii și al celor adormiți, pe care credincioșii o duc la altar și o dau preotului pentru a fi pomeniți la liturghie: **dyptiques** (f.pl.). *Dyptiques: registre des défunts ou vivants dont on fait mémoire au cours de la Divine Liturgie. On l'appelle parfois Livre de vie. La lecture des diptyques au cours de la Divine Liturgie a beaucoup varié. Elle est située actuellement pendant*

¹¹ Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, p. 105.

¹² *Ibidem*, p. 106.

l'anaphore. DLC. || **a da un** ~ (s.v.). A duce pomelnicul la altar și a-l înmîna preotului, pentru ca acesta să se roage pentru cei care sînt scriși pe el: **donner les noms à l'église** (s.v.). *Aujourd'hui, j'ai donné vos noms à l'église*. CED¹³.

Primele două strategii de exploatare a corpusului de literatură religioasă de specialitate s-au regăsit și la nivelul identificării echivalențelor lexicale ale unor termeni care denumesc concepte ale vieții spirituale. Ne vom referi aici numai la doi dintre aceștia, la substantivul feminin *trezvie* și la sintagma nominală folosită numai la plural, *vămile văzduhului*. Pentru găsirea echivalentului din limba franceză al cuvîntului *trezvie*, a trebuit să intuim tipul de sursă susceptibil de a-l conține; este vorba despre o serie de lucrări de spiritualitate ascetică ale Sfinților Părinți care au insistat asupra virtuților duhovnicești ale *trezviei*, printre care și Sfîntul Maxim Mărturisitorul. *Viața ascetică* a acestuia a fost tradusă în limba franceză de părintele arhimandrit Placide Deseille, care propune în acest fel ca normă lexicală echivalentul *sobriété spirituelle*, însoțit de termenul grecesc corespondent - redat ca atare -, *nepsis*. Am căutat apoi și în multe alte tipuri de surse să vedem care este relația ce se stabilește între împrumutul din greacă și calculul său lexical din franceză, pentru a ajunge la concluzia funcționării lor sinonimice, precizată ca atare în dicționar și ilustrată prin menționarea a două contexte de utilizare cu valoare legitimatoră normativă –un glosar nomocanonic tradus din grecește și o lucrare de spiritualitate ortodoxă (tot din scrierile părintelui Paisie Aghioritul):

trezvie f. Stare sufletească de trezie, de veghe (în grecește, „nepsis”), de supraveghere a gîndurilor, de luare aminte a minții la atacul gîndurilor; concept al misticiei ortodoxe care apare la Părinții filocalici numiți „neptici”: **sobriété spirituelle** (s.n.). *La sobriété spirituelle (nepsis) est l'activité de l'intellect qui veille et lutte pour rester maître de lui-même sous l'assaut des „pensées”, des impulsions mauvaises ou suspectes qui s'efforcent de le griser, de lui faire perdre sa lucidité intérieure, de troubler son jugement et de l'entraîner à des consentements contraires aux préceptes divins et au dynamisme intérieur de l'Esprit. (note du père archimandrite Placide Deseille à la Vie ascétique de saint Maxime le Confesseur)*. ED. || sin. **nepsis** (f.). *La nepsis désigne la vigilance, l'état d'éveil*. RNM. *Nepsis: terme qui désigne la sobriété et la vigilance*. LPP.¹⁴

Sintagma nominală *vămile văzduhului* este una specializată care denumește o serie de instanțe cu care se confruntă sufletul după moarte și care îi determină soarta judecării particulare. Pentru găsirea echivalentului său lexical folosit în limba franceză a trebuit să intuim din nou tipul de sursă în care l-am fi putut găsi consemnat. Ar fi putut fi vorba ori de lucrări de spiritualitate de tipul sfaturilor sau convorbirilor cu mari părinți duhovnici, care să se refere la viața de după moarte, ori de versiuni în limba franceză ale unor texte din grecește scrise de călugări care au abordat același subiect, al vieții sufletului după moarte. Am găsit două sintagme nominale și un substantiv feminin (toate întrebuițate exclusiv la plural, ca și în

¹³ *Ibidem*, p. 229.

¹⁴ *Ibidem*, p. 299.

română), cu funcționalitate discursivă sinonimică, menționate ca atare în dicționar și însoțite de contexte foarte largi de exemplificare, de preferință cu valoare explicativă a acestor instanțe instalate în calea sufletului către cer :

vămi f.pl. || ~**le văzduhului** (s.n.pl.). Conform credinței tradiționale (și nu vreunei dogme sau învățături de credință), spațiul dintre pământ și cer este împărțit în mai multe regiuni în care se găsește câte un tribunal numit vamă, unde se judecă păcatele oamenilor după moarte: sufletul celui adormit trebuie să treacă prin aceste vămi (ținute de diavoli care îi vor cere socoteală și plată), unde i se vor judeca păcatele și socoti faptele bune, hotărîndu-se astfel ridicarea lui la cer sau aruncarea în iad (această trecere prin vămile văzduhului se face în cele patruzeci de zile de după moartea cuiva): **péages aériens** (s.n.pl.). *L'humble possède aussi l'amour, car ces deux vertus sont soeurs. C'est par ces caractéristiques, amour et humilité, que les saints anges distingues les enfants de Dieu; ils prennent leurs âmes avec amour, leur font traverser sans crainte les péages aériens, et les font monter jusqu'au Père de la tendresse.* LPP. || sin. **télonies** (f.pl.). *Ces deux courts textes évoquent les « télonies », c'est-à-dire les « péages » par lesquels, selon la tradition orthodoxe l'âme passe après la mort. Ces péages sont tenus par des démons qui réclament leur dû et cherchent à retenir l'âme pour les péchés qu'elle a commis durant sa vie terrestre. Il y a autant de péages que de types de péché. L'âme est accompagnée par deux anges qui la défendent en proportion de ses bonnes actions et de ses vertus, face aux démons accusateurs. De la façon dont l'âme franchit ces péages, dépend son sort provisoire après la mort, en attendant que son sort définitif soit fixé par le Jugement dernier. (Recension de Jean-Claude Larchet au livre Moine Grégoire, disciple de saint Basile le Jeune, *Le Péage après la mort*, traduit du grec par Sœur Svetlana Marchal, introduction du P. Placide Deseille, Düsseldorf, éditions Verein Heiliger Serafim von Sarov, 2001).* OIOI. || sin. **péages après la mort** (s.n.pl.). *Le texte moins développé, publié en deuxième partie de ce cahier et intitulé : Révélation faite par l'Ange à Abba Macaire au sujet des Pannychides, doit être lu dans le même esprit. Il est à noter que ce texte, présenté comme un extrait des Homélies de saint Macaire d'Égypte, n'appartient pas au corpus classique des œuvres de ce dernier. (Recension de Jean-Claude Larchet au livre Moine Grégoire, disciple de saint Basile le Jeune, *Le Péage après la mort*, traduit du grec par Sœur Svetlana Marchal, introduction du P. Placide Deseille, Düsseldorf, éditions Verein Heiliger Serafim von Sarov, 2001).* OIOI.¹⁵

Desigur, în varianta finală, deja încheată în intrări lexicografice bine structurate și definitive ale dicționarului, utilizarea uneia sau alteia dintre cele trei strategii de exploatare a corpului rămîne întru totul implicită și nu tocmai perceptibilă la prima vedere. Putem însă afirma cu toată certitudinea că atît reflecția premergătoare alcătuirii corpusului de bază al cercetării, cît și aceea referitoare la configurarea acestor strategii de exploatare a sa au reprezentat condiții absolut necesare pentru o bună definitivare a activității de redactare a

¹⁵ Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, p. 307.

dictionarului bilingv. S-au stabilit astfel relații de interdependență lexico-semantico-cultural-confesională între tipurile de surse inventariate și strategiile de exploatare a lor (pe care le-au determinat); în același timp, utilizarea lexicografică eficientă a celor trei strategii a fost posibilă numai în condițiile realizării prealabile a unei clare tipologizări a surselor la nivelul unui corpus divers și cât mai complet cu putință.

Bibliografie:

- Annuaire de l'Eglise Orthodoxe de France 2010/2011*, Monastère de Cantauque, 2010
- Dumas, Felicia, *L'Orthodoxie en langue française –perspectives linguistiques et spirituelles*, avec une Introduction de Mgr Marc, évêque vicaire de la Métropole Orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale, Iași, Casa editorială Demiurg, 2009
- Dumas, Felicia, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, Iași, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, 2010
- Dumas, Felicia, «La rédaction d'un dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes: quelques aspects d'un projet de recherche», in *Probleme actuale de lingvistică, glotodidactică și știință literară*, vol. IV, Chișinău, CEP USM, 2010, p.216-227

Sigle:

- CED = Corpus d'enquêtes Dumas / Corpus de anchete Dumas
- CEO = *Calendrier de l'Eglise orthodoxe en ligne*: www.calendrier.egliseorthodoxe.com
- CMSA = Calendrier liturgique, Monastère Saint-Antoine-Le-Grand
- DLC = *Divines liturgies de saint Jean Chrysostome et de saint Basile de Césarée*, traduites du grec par l'archimandrite Jacob, le hiéromoine Elisée et le père dr. Y. Goldman, éditées avec la bénédiction de S. Em. L'archevêque Joseph, Métropolitain de la Métropole Orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale, seconde édition corrigée et complétée, Monastère de la Théotokos et de Saint Martin, domaine de Cantauque, 2006
- ED = *L'évangile au désert*, archimandrite Placide Deseille, Paris, Cerf, 1999
- FJMD = *Fleurs du jardin de la Mère de Dieu*, par le père Païssios, moine du Mont Athos, édité par le Monastère Saint-Jean-le-Théologien, Souroti de Thessalonique, Grèce, 1998
- FSJC = *Feuillet Saint Jean Cassien*, Bulletin hebdomadaire d'information de la Métropole orthodoxe Roumaine d'Europe Occidentale et Méridionale
- GEA = *Grand euchologe et arkhieratikon*, par le père Denis Guillaume, Diaconie apostolique, 1992
- LAM = *Lettre aux amis des monastères* Saint-Antoine-Le-Grand et Protection de la Mère de Dieu
- LPP = *Lettres*, Père Païssios, moine du Mont Athos, traduit du grec par Soeur Svetlana Marchal, édité par le Monastère Saint-Jean-le-Théologien, Souroti de Thessalonique, Grèce, 2005
- OIOI = *Orthodoxie: information orthodoxe sur internet* / Ortodoxie : informație ortodoxă pe internet

VJP = *Vers la joie pascale*, cahier catéchétique pour découvrir le temps liturgique autour de Pâques, Sophie Lossky, Catéchèse Orthodoxe, 2005
VL = *La vie liturgique*, père Boris Bobrinskoy, Paris, Cerf, 2000
VTO = *Vocabulaire théologique orthodoxe*, par l'équipe de Catéchèse orthodoxe, Paris, Cerf, 1985